

Радкевич Валентина Олександрівна
Інститут професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних
наук України
м. Київ, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПТНЗ ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ НА ЗАСАДАХ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

У відродженні й розвитку народного мистецтва – важливої складової духовної культури українського народу важливу роль відіграє професійно-художня освіта. Як складова цілісної системи професійної освіти вона забезпечує підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних на ринку праці фахівців художнього профілю, у тому числі з професій художніх промислів і ремесел, а також створює належні умови для творчого розвитку особистості, формування її духовних цінностей, національної свідомості й громадянськості, художнього мислення і культури професійної діяльності на основі оволодіння історико-культурною спадщиною народного декоративно-вжиткового й образотворчого мистецтва.

Актуальність професій цього профілю стала очевидною в умовах глобалізаційних процесів, функціонування різних субкультур, існування безлічі низькоякісної продукції, невисокого рівня знань про народну культуру, що зберігає ментально-генетичні й історичні першовитоки українського етносу. Водночас занепад виробництва художньої продукції в осередках народних художніх промислів різних регіонів України, зруйнована матеріально-технічна база художніх підприємств призвели до зменшенні обсягів підготовки майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел у ПТНЗ художнього профілю і на виробництві. Як свідчать статистичні дані МОН України, в 2000 р. діяло 14 професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) художнього профілю (5 – вищих художніх професійних училищ; 9 – художніх професійно-технічних училищ), а в 2010 р. їх залишилося 12 (5 – вищих художніх професійних училищ; 6 – професійних художніх ліцеїв; 1 – художнє професійно-технічне училище). Знизився також і перелік художніх професій, якими оволодіває учнівська молодь. Більшість ПТНЗ художнього профілю здійснює підготовку майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел із однієї або двох професій і лише у Стрийському вищому художньому професійному училищі Львівської області – з семи. Низький рівень мотивації молоді до оволодіння робітничими професіями пояснюється зниження їх

престижності серед молоді, що позначилося складними умовами праці, труднощами працевлаштування, низькою заробітною платою, а також відсутністю умов для оволодіння техніками народного мистецтва під час виробничої практики безпосередньо на підприємствах художніх промислів і ремесел. Це зумовлює необхідність посилення уваги до теоретичного обґрунтування педагогічних умов якісної підготовки майбутніх фахівців з професій художніх промислів і ремесел. У зв'язку з цим наголосимо на значенні цієї проблеми, що має розв'язуватися з урахуванням прогресивних ідей історичного досвіду, а також етнонаціональних особливостей розвитку мистецтва й усвідомлення суспільством важливості його збереження та відродження.

Зазначимо, що проблеми формування систем художньої освіти й учнівства в художньому ремеслі на різних історичних етапах привертали увагу філософів, істориків, художників, мистецтвознавців, громадських діячів, психологів і педагогів. Свідченням цього є праці Є. Антоновича [1], І. Голода [2], О. Данченко [3], Р. Захарчук-Чугай [4], І. Зайця [5], Т. Кари-Васильєвої [6], М. Некрасової [8], О. Ноги [9], Н. Полонської-Василенко [12], Б. Рибаківа [14], М. Станкевича [1] та інших дослідників народного декоративно-вжиткового мистецтва як особливого виду художньої творчості й діяльності.

Теоретико-методичні засади художньо-трудової підготовки майбутніх учителів трудового навчання розкрито Л. Оршанським [10]. Проблема мистецької освіти присвячені праці О. Отич [11], Р. Шмагало [17]. Науково обґрунтовані підходи до формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю, навчання їх різьбленню деревини висвітлено у дослідженнях К. Каваса, Б. Тимківа [15] та інших.

Важливою умовою успішної діяльності фахівців художнього профілю є сформованість у них художньої культури, яка включає в себе здатність емоційно сприймати навколишнє середовище, творчо його перетворювати, культуру праці, знання культури народів і націй в різні періоди розвитку суспільства, володіння загальнолюдськими цінностями, зокрема, цінностями творчості, які забезпечують особистості самореалізацію і саморозвиток у декоративно-вжитковому й образотворчому мистецтві.

Основним змістовим компонентом формування художньої культури майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел є образотворче і декоративно-вжиткове мистецтво, культурно-виховна місія якого полягає насамперед у розширенні продуктивного уявлення цінностей людського життя, представлених в образній формі художніх витворів, розвитку художньої інтуїції, естетичного смаку, емоційного сприйняття художньої творчості, визначенні мистецтва як специфічної духовної діяльності в розвитку культури конкретної епохи і на цій основі досягнення високого рівня власної художньої майстерності.

Якісні показники формування художньої культури майбутніх фахівців художнього профілю залежать від наповнення змісту професійної освіти знаннями і вміннями культурологічного, мистецтвознавчого й художньо-технологічного характеру. До них належать знання видів декоративно-вжиткового мистецтва, народних художніх промислів України, методів проектування виробів декоративно-вжиткового призначення, основ рисунка, живопису, композиції; відомостей про матеріали, інструменти, обладнання тощо. Поряд з цим наголосимо, що важливим є оволодіння знаннями з естетики, історії мистецтв, етнографії і фольклору України, які, на жаль, не передбачені новими стандартами професій художнього профілю.

Художня культура ефективно формується також і під час оволодіння майбутніми фахівцями технологіями виготовлення та оздоблення виробів декоративно-вжиткового мистецтва. Наприклад, майбутні вишивальниці оволодівають такими видами професійно-художньої діяльності, як вишивання узорів вручну, на спеціальних машинах, машинах-автоматах, а також на різних за структурою, волокнистим складом матеріалах; виконання простих і складних технік вишивки, вишивання стилізованих композицій, багатоколірних орнаментів, тематичних панно, вишивання виробів з елементами самостійної творчості на основі традицій українських народних промислів тощо.

Наголосимо на гуманістичній сутності художньої культури, яка без людини мертва, адже вона втрачає свою цінність. Саме тому основою прилучення індивіда до художньої культури, на думку, Н. Миропольської, має бути переорієнтація свідомості людини, що включає в себе усвідомлення своєї самоцінності. Остання, як стверджує дослідниця, переломлюється в осмисленні й утвердженні індивідом свого незамінного місця в художньому процесі, свого значення як суб'єкта, який бере активну участь у формуванні актуального конкретно-історичного змісту художньої культури, а значить, прийняття на себе відповідальності і за долю мистецтва в сучасному суспільстві [7, с. 23].

Як свідчать результати наших досліджень, народне мистецтво як художня культура розвиває у молоді творчі здібності, інтуїцію, кмітливість, художній смак; формує логіку конструкції, винахідливість у використанні властивостей матеріалу, вміння об'єднувати у стрункий ансамбль найрізноманітніші предмети побуту. Можемо зробити висновок, що значення народного мистецтва у професійній освіті не повинно применшуватись, а навпаки – зростати, адже без духовного удосконалення ніякі соціальні блага, ніякі досягнення науково-технічного прогресу не принесуть молодому поколінню повноти справжнього людського існування, а дефіцит розвинутих чуттєвих властивостей з часом може привести до прояву жорстокості, бездуховності. Найважливіша роль у цьому належить змісту предмета "Художні народні промисли", вивчення

якого не передбачено державним стандартом. Вважаємо за необхідне введення цього предмета до навчального плану для усіх професій художніх промислів і ремесел.

Важливим змістовим підґрунтям професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю є якісна загальноосвітня підготовка, а також художня допрофесійна підготовка учнів старшої школи. Необхідним фундаментом для подальшого здобуття професійно-художньої освіти є художнє й естетичне виховання учнівської молоді засобами музики, образотворчого і декоративно-вжиткового мистецтва, а також вивчення народних традицій, фольклору тощо. Оволодіння знаннями з різних видів народного мистецтва – декоративний розпис, лозоплетіння, вишивка тощо – у поєднанні з хоровим співом, умінням грати на бандурі, складати вірші про рідне село, країну емоційно збагачує учнівську молодь, надихає на творче оволодіння змістом предметів природничо-математичного та гуманітарного циклів.

Формування змісту професійно-художньої освіти ґрунтується на врахуванні положень особистісно орієнтованого, діяльнісно-розвивального, культурологічного й компетентнісного підходів, а також принципів: гуманізації, гуманітаризації, фундаменталізації, науковості, системності, культуровідповідності, естетизації, індивідуалізації, диференціації, системності, доступності, наступності, екологізації, інтеграції видів художньої діяльності, єдності теорії та практики в художньому розвитку особистості фахівця художніх промислів і ремесел, ціннісних орієнтацій особистості в декоративно-вжитковому мистецтві, самореалізації особистості в художньо-творчій діяльності тощо.

Зміст професійно-художньої освіти враховує регіональний компонент народного мистецтва й постійно оновлюється відповідно до змін у технологічних процесах сучасного художнього виробництва, підприємств художніх промислів і ремесел, а також з урахуванням напрямів: загальноосвітній, гуманітарний, загальнопрофесійний, спеціальний, практичний. В оновленні змісту професійно-художньої освіти враховуються змістові параметри професійних стандартів, які визначають систему показників, що дають змогу встановлювати відповідність професійної діяльності працівника вимогам ринку праці, а також є набором характеристик у вигляді компетенцій (загальнопрофесійних (наскрізних), ключових і професійних) й відповідно до цього знань.

Рівень мотивації до оволодіння учнів ПТНЗ художнього профілю до оволодіння новими знаннями і вміннями зростає за умови здійснення навчання на основі їхнього попереднього суб'єктивного досвіду, який, безумовно, впливає на забезпечення особистісного смислу і особистісної значущості змісту навчального матеріалу. Йдеться про створення емоційного змісту навчання і відповідного навчально-методичного забезпечення, спрямованого на розвиток гуманітарного мислення учнів.

Врахування у змісті освіти як універсальних, так і етнокультурних надбань, на думку Г. Філіпчука, дає змогу здійснювати освітньо-виховний процес на національному підґрунті, переосмисленні світового розвитку і глобальних процесів з точки зору наших досягнень, інтересів, ментальності. Водночас освітня галузь має спрямовуватися на опанування особистістю власного історичного досвіду, інакше самоусвідомлення нації, її громадянська культура буде недостатньою як і її практична самоорганізація і змагальність на початку третього тисячоліття з розвиненими економічними, політичними, інформаційними науковими системами і технологіями [16, с. 21].

До важливих педагогічних умов, що сприяють формуванню в учнівської молоді художньої майстерності, розвитку художньо-образної фантазії, умінь імпровізувати неповторну техніку виконання виробів декоративно-вжиткового мистецтва нами віднесено: впровадження нових технологій навчання з урахуванням особистісних прагнень і можливостей; організацію дослідно-пошукової діяльності, зміст якої пов'язаний з програмою етнографічних експедицій, спрямованих на збереження стародавніх витворів мистецтва, забезпечення взаємозв'язку сучасного з минулим і майбутнім у художній культурі суспільства; формування вмінь самоаналізу й самооцінки результатів власної діяльності; зміна стилю спілкування в системі «педагог-учень», його перехід до співробітництва; залучення майбутніх фахівців художнього профілю до участі у фестивалях, виставках образотворчого і декоративно-вжиткового мистецтва, у конкурсах професійної майстерності.

Ефективність навчання професій художнього профілю досягається за умови забезпечення індивідуального підходу, особливо під час освоєння учнями технік ручного виготовлення художніх виробів.

Індивідуалізації професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел сприяє навчання в інноваційній системі *"Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла"*, завдяки якій зростає роль майстра художнього ремесла в забезпеченні якісної загальнохудожньої і професійної підготовки учнів ПТНЗ художнього профілю. У зв'язку з цим важливо, щоб педагоги професійно-художньої школи мали одночасно і педагогічну, і художню освіту, а також високий рівень методологічної, технологічної й дослідницької культури [15]. У процесі розвитку творчої та соціально зрілої особистості набуває важливого значення система позаурочної діяльності, що забезпечує професійне спрямування гурткової роботи, художньої самодіяльності, діяльності молодіжних клубів, спортивних секцій, екскурсій до музеїв образотворчого та народного мистецтва тощо.

Якісна підготовка фахівців художнього профілю зумовлює необхідність дидактично обґрунтованої *системи навчально-методичної документації і засобів навчання*.

Науково-методичне забезпечення професійно-художньої освіти пов'язано з сучасними технологіями навчання: модульно-рейтингове навчання, особливості якого полягають у гуманізації навчально-виховного процесу та поетапному вивченні навчального матеріалу з метою оволодіння відповідною кваліфікацією, спеціальністю художнього профілю; навчання за тематичними блоками (модулями) з комп'ютерним супроводом, що сприяє конкретизації змісту навчання та інтеграції форм і видів діяльності педагога й учнів; навчання за інтегрованими курсами, що дає змогу одночасно забезпечити інтеграцію змісту, наступність і взаємозв'язок загальнохудожнього та спеціального навчального матеріалу; навчання за допомогою проектної технології, що сприяє розвитку в учнів науково-творчого потенціалу, самостійності тощо.

Зміст науково-методичного забезпечення має враховувати специфіку етнопонаціонального розвитку різних регіонів України та їх певні історико-культурні особливості, в яких розкриваються характерні орнаментальні мотиви і композиції, улюблені кольорові гами, різноманітні техніки виконання тощо, спрямовані на формування поглядів на характер народного мистецтва. Такий підхід дає змогу розробляти методики професійного навчання, диференційовані творчі програми різних рівнів складності, системи поетапної атестації знань і вмінь майбутніх фахівців художнього профілю.

Науково-методичне забезпечення навчально-виробничого процесу потребує удосконалення матеріально-технічної бази ПТНЗ художнього профілю. У зв'язку з цим важливого значення набуває впровадження в навчальний процес як нових дидактичних засобів навчання – підручників, методичних матеріалів, так і технічних – нового парку обладнання, комп'ютерної техніки, відеотехніки тощо. Комп'ютерне забезпечення навчального процесу уможливорює обладнання індивідуального робочого місця учня, що сприяє ефективній імітації професійної діяльності, удосконаленню її змісту, реалізації індивідуального темпу професійно-художнього навчання. Комплексне застосування засобів навчання передбачає вільне володіння викладачами і майстрами виробничого навчання сучасними технічними засобами, у тому числі і мультимедійними.

Впровадження сучасних технологій навчання, що ґрунтуються на нових підходах до розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів, потребує сучасних методів вимірювання й оцінювання знань, основними критеріями яких є об'єктивність, надійність, точність. Використання засобів дидактичного і комп'ютерного тестування найбільше відповідає критеріям якості під час визначення рівня засвоєння теоретичних знань і практичних умінь.

Досягти вершин професійної компетентності й творчої самореалізації в обраній професії учні ПТНЗ художнього профілю зможуть

за умов наявності викладачів і майстрів виробничого навчання з високим рівнем методологічної, технологічної й дослідницької культури, кваліфікаційного розряду з професії.

З цією метою вони повинні підвищувати кваліфікацію в системі післядипломної педагогічної освіти, на базі ВНЗ художнього профілю III, IV рівні в акредитації, а також проходити стажування на виробництві. З цією метою розробляється програма підвищення професійної компетентності педагога ПТНЗ художнього профілю, структура якої складається з двох модулів: соціогуманітарного та професійного. Вони в свою чергу поділяються на інваріантну й варіантну частини.

Таким чином, формування майбутнього фахівця художнього профілю на засадах народного мистецтва передбачає системний підхід до художнього виховання особистості, що ґрунтується на єдності змісту професійно-художньої освіти й творчої діяльності, їх спрямованості на досягнення ідеалу як найвищої цінності митця, а також на розвиток потреб і здібностей творчо перетворювати навколишнє середовище, формувати індивідуальний стиль виконання декоративно-вжиткових витворів, використовуючи знання про традиції народного мистецтва, культурний досвід діяльності старшого покоління майстрів.

Література:

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво : навч. посіб. для студ. пед. ін-тів / Євген Антонович Антонович, Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай, Михайло Євстахович Станкевич. – Львів : Світ, 1992. – 270, [1] с.
2. Голод І.В. Мистецтвознавство у концепції гуманітарної освіти / Ігор Голод // Вісник Львівської академії мистецтв. – Львів, 1999. – С. 202–210.
3. Данченко О.С. Народні майстри / Олександра Степанівна Данченко. – К. : Рад. школа, 1982. – 128 с.
4. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка / Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай. – К. : Наукова думка, 1988. – 167 с.
5. Заєць І.І. Витоки державної культури українського народу / Іван Іванович Заєць. – К. : Аратта, 2006. – 338 с.
6. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття : у пошуках "великого стилю" / Тетяна Кара-Васильєва, Зоя Чегусова. – К. : Либідь, 2005. – 275, [3] с.
7. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика : [монографія] / Наталія Євгенівна Миропольська. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 204 с.
8. Некрасова М.А. Народное искусство как часть культуры : теория и практика / М.А. Некрасова. – М. : Советский художник, 1983. – 132 с.

9. Нога О. Фабрика імені Левинського / Олесь Нога. – Львів : Українські технології, 1999. – 300 с.
10. Оршанський Л.В. Теоретико-методичні засади художньо-трудової підготовки майбутніх учителів трудового навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Л.В. Оршанський ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 41 с.
11. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / О.М. Отич ; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2009. – 45 с.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2-х т. / Наталія Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. –
 1. Т.1. : До середини XVII століття. – 1995. – 588 с.
13. Радкевич В.О. Концепція професійно-художньої освіти / Валентина Радкевич // Проф.-техн. освіта. – 2000. – № 2. – С. 43–47.
14. Рыбаков Б.А. Ремесло древней Руси / Борис Александрович Рыбаков. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1948. – 783 с.
15. Тимків Б.М. Виготовлення художніх виробів із дерева : підручник для учнів проф. навч.-виховних закл. / Богдан Михайлович Тимків, Касіян Матвійович Кавас ; [за ред. Б.М. Тимківа]. – Львів : Світ, 1995. –
 1. Ч.1 : Різьба по дереву. – 1995. – 176 с.
16. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство : освіта, етнокультура, етнополітика : [монографія] / Георгій Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 488 с.
17. Шмагало Р.Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX століття : структурування, методологія, художні пропозиції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мистецтвознавства : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / Р.Т. Шмагало. – Львів, 2005. – 44 с.

Резюме

У статті обґрунтовано педагогічні умови, створення яких сприятиме підвищенню ефективності професійного навчання майбутніх фахівців у ПТНЗ художнього профілю, розвитку у них художньої культури, творчих здібностей, національної самосвідомості, громадянськості на основі оволодіння історико-культурною спадщиною декоративно-вжиткового і образотворчого мистецтва.

Ключові слова: педагогічні умови, народне мистецтво, художня культура, фахівець художнього профілю.

Resume

In article pedagogical conditions are described. Their creation will promote increase of efficiency in vocational training of the future experts of an art profile, development in them of art culture, creative abilities, national consciousness, civilization on the basis of mastering by a historical and cultural heritage decoratively common and the fine arts.

Keywords: pedagogical conditions, folk art, art culture, the expert of an art profile.